

MUZEUM ARCHEOLOGICZNE W GDAŃSKU

*Nie dźwignij się bracie miły,
I ja tu leże,
w tym grobie,
Pewność takoxi będzie Tobie*

Mikołaj Rej

KULTURA FUNERALNA
NOWOŻYTNEGO GDAŃSKA
W ŚWIECIE WYKOPALISK
ARCHEOLOGICZNYCH

MUZEUM ARCHEOLOGICZNE W GDAŃSKU

KULTURA FUNERELNA
NOWOŻYTNEGO GDAŃSKA
W ŚWIECIE WYKOPALISK
ARCHEOLOGICZNYCH

KATALOG WYSTAWY

Wstęp	<i>str. 3</i>
Płyty nagrobne i krypty	<i>str. 3</i>
Trumny	<i>str. 4</i>
Wyposażenie grobowe	<i>str. 5</i>
Odzież grobowa	<i>str. 6</i>
Kwiaty i wianki	<i>str. 7</i>
Katalog	<i>str. 9</i>

Gdańsk 2010

Projekt współfinansowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Projekt graficzny: *Beata Müller*

Skład i łamanie: *Beata Müller*

Okładka: *Lidia Nadolska*

Fotografie: *Lech Trawicki*

Muzeum Archeologiczne w Gdańsku

ul. Mariacka 25/26

80-958 Gdańsk

tel.: +48 58 322 21 00

e-mail: *mag@archeologia.pl*

Wstęp

Kultura funeralna od zawsze poddawana była rygorom obyczajowym i restrykcjom religijnym. Reguły rządzące obyczajowością pogrzebową rzadko jednak znajdują odzwierciedlenie w przekazach pisanych, dlatego tak ważne dla poznania tego zagadnienia stają się badania archeologiczne cmentarzysk.

Archeolodzy gdańscy, od kilkunastu lat prowadzący wykopaliska w obrębie historycznej części miasta w ramach badań inwestycyjnych, często stają przed koniecznością dokumentowania i częściowego zachowania niszczonych pochówków w kościołach, na cmentarzach przykościelnych i parafialnych. Pozyskane w ten sposób zabytki bezpośrednio ilustrują zwyczaje pogrzebowe dawnych mieszkańców Gdańska, który w okresie od XVI-XX wieku był miastem wielokulturowym, gdzie obok siebie żyli i umierali katolicy, protestanci i żydzi. Właśnie z uwagi na to zróżnicowanie kulturowe, kolekcja gdańskich funeraliów ma szczególny charakter. Składają się na nią zarówno części stroju, przedmioty osobiste zmarłego, dewocjonalia, elementy dekoracyjne wnętrza trumny, jak i garnitury okuć zewnętrznych, w tym imienne szyldy trumienne.

Dzięki pomocy ekspertów z dziedziny konserwacji, antropologii, kostiumologii, historii i architektury sakralnej udało się zrekonstruować zwyczaje pogrzebowe, uwzględniające różnice w pochówkach protestantów i katolików. Szczególny wysiłek włożono również w przywrócenie walorów ekspozycyjnych pozyskanym obiektom, które niejednokrotnie wymagały kosztownych i pracochłonnych zabiegów konserwatorskich. Powstała w ten sposób kolekcja, licząca obecnie kilkaset opracowanych naukowo zabytków, stała się bazą dla wystawy poświęconej zmieniającym się tradycjom pogrzebowym w Gdańsku. Jej wartość poznawcza jest tym większa, że tematyka nowożytnych funeraliów nie była dotychczas podejmowana przez żadną placówkę muzealną w Gdańsku, a w skali całego kraju wystawy prezentujące wyposażenie tak późnych pochówków należą również do rzadkości.

Ewa Trawicka

Płyty nagrobne i krypty

Posadzki kościołów Gdańskich tworzą monumentalne zespoły płyt nagrobnych, które przez stulecia stale unoszono, odwracano i zastępowano nowymi. Początkowo Kościół miał wyłączność na decydowanie o sposobie wykorzystania wnętrza świątyni i tylko duchownym oraz osobom zasłużonym przysługiwały miejsca pod posadzką. Dopiero w XV wieku nastąpiło stopniowe upowszechnianie się świeckich pochówków w świątyniach. Zaszczytu tego dostąpić mogli dobrodzieje kościoła, wybitni mieszczanie, przedstawiciele bogatych korporacji mieszczańskich, gildii i bractw. Potraktowanie kościoła jako powierzchni grzebalnej wymusiło odstępianie od zasady nienaruszalności zwłok pochowanych w świątyniach i skrócenie czasu inhumacji.

Warunkiem uzyskania praw własności danej kwatery było zawarcie umowy z kościołem. Odpowiednio opisany i oznaczony kamień nagrobny poświadczał własność i nie wolno było go samowolnie przemieszczać. W kościele św. Jana, w którym Muzeum Archeologiczne prowadzi systematyczne badania archeologiczne od 1994 roku, kamień nagrobny oznaczono atrybutem patrona - krzyżem św. Jana. Ponadto, umieszczano na nim imię i nazwisko właściciela, datę zakupu kwatery, sentencję, czasem gmerki herbowe właścicieli oraz numerację ułatwiającą administrowanie mogiłami. Wszystkie zapisy oraz zmiany własnościowe notowane były

w tzw. „księgach grobowych” (Steinbücher). Sporządzano również plany usytuowania poszczególnych kwater i płyt nagrobnych.

Prowadząc wykopaliska w kościołach, archeolodzy odkrywają pod płytami nagrobnymi nie tylko pochówki w ziemi, ale również w wymurowanych na planie prostokąta kwaterach grobowych (gemauertes Grab) oraz wymurowanych i zasklepionych kryptach (Gewolbe lub staropolski sklep), ze schodami prowadzącymi do środka.

Krypta była formą pochówku, na którą stać było tylko bogate rodziny, przedstawicieli cechowych bądź kościelnych. Przeciętny mieszczanin chował swych bliskich w kwaterach ziemnych na cmentarzach parafialnych wewnątrz lub na zewnątrz kościoła. Dla osób ubogich, z marginesu społecznego, samobójców czy grzeszników, przeznaczone były cmentarze komunalne.

Ewa Trawicka

Trumny

Zwyczaj chowania zmarłych w drewnianych trumnach upowszechnił się na cmentarzyskach gdańskich już we wczesnym średniowieczu. Początkowo były to proste skrzynie na planie prostokąta. Z czasem kształt trumien zaczął się zmieniać i w okresie nowożytnym przeważały już egzemplarze trapezowate. W osiemnastowiecznych pochówkach spotykane są trumny o rozchylonych ściankach bocznych nakrywane tzw. wysokim wiekiem. Trumna taka, w przekroju zbliżona do sześciokąta, była często bogato zdobiona. Na bokach rozmieszczano ażurowe okucia z przedstawieniami roślinnymi lub figuralnymi oraz długie, żelazne lub mosiężne, uchwyty. Całość uzupełniano profilowanymi listwami przybijanymi na całej długości spadzistych boków pokrywy i malowano na kolor czarny. Na dno trumny sypano warstwę wiórów drewnianych, po czym całe wnętrze skrzyni i wieka objęto tkaniną. Czasami stosowano dodatkowe ozdoby w postaci tasiemek pasmanteryjnych przypinanych szpilkami wzdłuż krawędzi trumny.

Począwszy od XVII wieku zaczęto praktykować umieszczanie na wiekach trumien szyldów zawierających imię i nazwisko zmarłego oraz daty urodzin i śmierci. Początkowo napisy takie wykonywano za pomocą ćwieków, których koliste główki budowały poszczególne litery. Z czasem szyldy przybrały formę płyt wycinanych z blachy brązowej, niejednokrotnie bogato dekorowanych, na których oprócz zwyczajowych informacji o zmarłym umieszczano również inwokacje o charakterze religijnym.

Drewniane trumny dziewiętnastowieczne zasadniczo nie różniły się kształtem od sześciokątnych w przekroju trumien osiemnastowiecznych. Nowością było zastosowanie odlewanych nóżek żeliwnych i wykonanych z tego samego surowca, bogato dekorowanych, uchwytów. W okresie tym pojawiły się też nowe rodzaje trumien wykonane w całości z blachy cynkowej. Szkielet konstrukcyjny stanowiły tu trzy symetrycznie ustawione, żeliwne lub stalowe płaskowniki, które nadawały zasadniczy kształt całej trumnie. Od zewnątrz malowano je na kolor złoty lub srebrny, od wewnątrz brązowawy. Dodatkową dekorację tworzyły wytłaczane na bocznych ściankach wieka motywy roślinne – liście lauru, akantu lub dębu.

Ewa Trawicka

Wyposażenie grobowe

Już w okresie późnego średniowiecza na cmentarzyskach gdańskich praktycznie zaniknął zwyczaj zaopatrywania zmarłych w przedmioty, którymi posługiwali się za życia. Podczas badań archeologicznych nowożytnych pochówków odkrywano zazwyczaj jedynie pozostałości stroju w postaci strzępków tkanin, wianków, guzików, haftek, szpilek i sprzączek. Do wyjątków należą znaleziska naparstków, które umieszczano w grobach kobiet, zapewne dla podkreślenia jednej z cnót kobiecych - pracowitości. Sporadycznie odnajdywane są również inne przedmioty osobiste, jak pieczęcie (w formie sygnetu lub tłoczka) czy oprawki okularów.

Oddzielną grupę znalezisk tworzą dewocjalia. W grobach katolików odkrywano medaliki, krzyżyki, relikwiarzyki i szkaplerzyki, znajdowane w okolicach klatki piersiowej, oraz różańce, którymi oplatanio dłonie zmarłych. Protestantom w ostatniej drodze często towarzyszyły modlitewniki, z których do czasów współczesnych zachowują się jedynie metalowe okucia i klamry.

Medaliki i krzyżyki wykonywano różnymi technikami z użyciem całej gamy materiałów. Najczęściej wybijano je lub odlewano w metalu: brązie, mosiądzu, miedzi, a od końca XIX wieku również z aluminium. Znane są również egzemplarze malowane na blaszce.

Swoje medaliki wybijały różne bractwa i stowarzyszenia religijne, upamiętniano nimi uroczystości religijne: kanonizacje, koronacje obrazów czy pontyfikaty papieży. Wśród znalezisk gdańskich znajdują się egzemplarze upamiętniające pielgrzymki, m. in. do Rzymu, Loreto czy Einsiedeln.

W XVII i XVIII wieku olbrzymią popularnością cieszyły się medaliki św. Benedykta. Na awersie znajdował się najczęściej krzyż i zapisana inicjałami modlitwa św. Benedykta. Na rewersie zazwyczaj wyobrażano świętego w całej lub półpostaci, a obok umieszczano, zapisane również inicjałami, błogosławieństwo św. Zachariasza (powszechnie wierzone w jego cudowną moc). Medaliki św. Benedykta zapewniały ich posiadaczom ochronę przed szatanem i innymi złymi mocami oraz wszelkimi nieszczęściami. Święty Benedykt był też jednym z patronów dobrej śmierci.

Bardzo często na medalikach ukazywano świętych patronów: Józefa, Antoniego Padewskiego (pomocnego w odnajdywaniu ludzi i rzeczy zagubionych), Anastazego, Ignacego Loyolę, Franciszka z Asyżu, Stanisława Kostkę czy św. Dominika Guzmána.

Krzyżyki bywały jedno- lub dwustronne. Na awersie ukazywano zwykle Ukrzyżowanego Chrystusa, zaś na rewersie Matkę Boską, na przykład w typie Dolorosa czy Loretańskiej. Odkrywano również krzyżyki, których ramiona pokrywają wyobrażenia symboli Męki Pańskiej lub Pięciu Ran Chrystusa. Wśród znalezionych w Gdańsku krzyżyków bardzo ciekawy zespół stanowią tzw. karawaki, wykonane na wzór relikwiarza znajdującego się w hiszpańskim mieście Caravaca, które w XVI i XVII w., w okresach epidemii dżumy, uchodziły za cudowny amulet chroniący przed chorobą.

Ewa Trawicka

Odzież grobowa

Przygotowanie do pogrzebu i sam pogrzeb były okresem, gdy rodzina i bliscy po raz ostatni mogli zobaczyć zmarłego. Był to czas pożegnania, dlatego tak bardzo ważny był ten „ostatni obraz zmarłego” - jego wygląd, który rodzina zachowa w pamięci. Aby złagodzić potęgę i okrucieństwo śmierci, aby rodzinie łatwiej było przyjąć stratę bliskiej osoby, śmierć porównywano do snu, a umierającego do kogoś, kto zasnął snem wiecznym. Dlatego też tworzone iluzje - zmarły miał wyglądać na osobę, która zapadła w długi, głęboki sen. Było to sposobem na oswajanie śmierci.

Przerażającą wizję nieuchronnego zniszczenia i rozkładu ciała niewątpliwie łagodziły starania o odpowiednie ubranie, które szykowano do trumny. Wybierając i przygotowując „ostatnią odzież” troszczono się o to, aby leżący w trumnie zmarły wyglądał w niej jak najlepiej, gdy znajomi i rodzina przyjdą go pożegnać. „Ostatnia odzież” była w czasie pogrzebu bardzo ważnym rekwizytem współtworzącym teatralny charakter *pompa funebris*. Pozwalało to na zachowanie godności i dostojęstwa człowieka, nawet w obliczu niszczycielskiej potęgi śmierci. Na podstawie źródeł archeologicznych, ikonograficznych i pisanych wiemy, że w okresie nowożytnym zmarłych składano do grobu w różnych rodzajach odzieży: w strojach wielokrotnego użytku noszonych od święta i na co dzień, w zakonnych habitach, w „śmiertelnych koszulach” i w ubiorach jednorazowych, przygotowywanych specjalnie na ceremonię pogrzebową.

W odzieży jednorazowej, specjalnie uszytej na ceremonię pogrzebową lub w strojach na tę okoliczność przerobionych, zdarzało się dość często, że rozcięte od wewnętrznej strony rękawy przymocowywano do bocznych krawędzi. Tak przygotowanego okrycia nie można było nosić. Noszenie tych ubiorów na co dzień było niemożliwe również ze względu na to, że ich kolejne elementy przyszywano zazwyczaj luźnym ścięciem za igłą, prostym, fastrygowym lub na okrętkę. Luźno przeciągnięte nici nie scalały trwale konstrukcji. Zdarzało się, że poszczególne części spinano szpilkami. Bardzo często rezygnowano ze starannego wykańczania szat. Tkaninę, z której przygotowywano strój grobowy, podwijano pod spód i zaprasowywano. Czasami także podwójnie podkładano brzegi i przeszywano ścięciem fastrygowym lub prostym. Natomiast krawędź wokół podkroju pod szyją lamowano.

Osoby, które przygotowywały stroje jednorazowe, zabiegały przede wszystkim o wygląd przedniej części odzieży. Staraly się, aby elementy dekoracyjne dodawane do ubiorów, były zgodne z obowiązującą w danym okresie modą. Dbano o zachowanie detali, które stylizowały strój, ale nie poświęcano ich przymocowaniu zbyt wiele czasu, dlatego niejednokrotnie zdarzało się, że galony, kokardy, koronki czy falbanki przyczepiano szpilkami. Chodziło jedynie o ukrycie jednorazowego charakteru odzieży. Stroje wykonywano tak, aby „oszczędności” i braki konstrukcyjne były niewidoczne. Ubiory nie miały wyglądać na jednorazowe, czyli tańsze, a więc byle jakie. Nie chciano pokazywać, że rodzina robi oszczędności organizując pogrzeb bliskiej osoby. Dlatego szaty przygotowywano z jedwabiu i dbano o to, aby z przodu, w centralnym, najbardziej widocznym miejscu, wyglądały jak modne stroje wielokrotnego użytku. W ten sposób stwarzano iluzję, iż zmarłej osobie założono do trumny odzież dużo droższą, odzież, która dodawała splendoru i spełniała oczekiwania rodziny zmarłego i osób odwiedzających zwłoki leżące na marach. Stroje grobowe uzupełniano dodatkami. Zmarłym bardzo często zakładano dodatki: pasy, kołpaki, czapki, pończochy, szale, a czasami również obuwie. Odzież, w której składano do grobu zmarłych, szyta była z różnych rodzajów sukna, bawełny i lnu. Osoby zamożne chowane były w ubiorach jedwabnych. Stroje miały różne kolory, a śmiertelne koszule były białe lub kremowe.

Anna Drażkowska

Kwiaty i wianki

W okresie nowożytnym zwyczaj wkładania do trumny wianków był rozpowszechniony i dotyczył zarówno społeczności wiejskiej jak i mieszkańców miast. W wianki wyposażano jednak tylko dzieci, ale też panny i młodzieńców, którzy zmarli przed dopełnieniem ważnej życiowej powinności, jaką jest małżeństwo. Wianek miał symbolizować ich czystość i cnotę.

Sposób przygotowania wianków, surowiec z jakiego były wykonywane oraz ich forma, uzależnione były od kilku czynników: stanu majątkowego rodziny zmarłego, pory roku, w której organizowano pogrzeb, oraz od przeznaczenia wianka. Wiosną i latem wianki wyplatano z kwiatów i ziół rosnących na łąkach i przy drogach. Pomiędzy kwiaty wplatano zielone, drobnolistne gałązki ruty, którą zastąpił z czasem rozmaryn i mirt. Zdarzało się, że do wianków uformowanych ze świeżych roślin przyczepiano wstążki, drobne szkiełka, lusterka, małe miedziane blaszki ozdobnie, fantazyjnie pozawijane metalowe, błyszczące w blasku świec, sprężynki. Doczepiano do nich również kolorowe koraliki, szlifowane kamyczki czasami także perełki i kamienie szlachetne. Wówczas wianki takie określano mianem koron. Miały one bardzo skomplikowaną formę. Wznosiły się ku górze nawet kilka centymetrów ponad obręcz, która stanowiła ich podstawę konstrukcyjną. Dodatkowo, gdy brakowało świeżych kwiatów i zielonych roślin, zastępowano je tekstylnymi i papierowymi dekoracjami. Pomysły czerpano z otaczającej przyrody. Ukształtowanie kwiatostanów i sposób wyprofilowania kolejnych płatków wzorowano na gatunkach ogólnie dostępnych roślin. Kwiatki i listki wycinano bardzo starannie z cienkich płócienek, jedwabnych atlasów i aksamitów. W trakcie formowania kwiatów dbano o zachowanie wszystkich szczegółów. Wykonywano również kwiaty o kształtach wymyślonych, nie występujących w przyrodzie. Zimowe i jesienne wianki były bardzo bogate w dodatkowe elementy dekoracyjne. Było w nich znacznie więcej wstążek, drucików i blaszek w złotym kolorze. Wianki zakładano zmarłym dzieciom, pannom i młodzieńcom na głowę, ozdabiano nimi trumnę lub układano na ciele.

Anna Drązkowska

Autorzy not katalogowych:

B.C. – Beata Ceynowa – Muzeum Archeologiczne w Gdańsku

A.D. – Anna Drązkowska – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Instytut Archeologii UMK

J.D. – Joanna Dyrda – Muzeum Archeologiczne w Gdańsku

T.M. – Tomasz Maćkowski – Uniwersytet Gdański, Wydział Filologiczno-Historyczny

E.T. – Ewa Trawicka – Muzeum Archeologiczne w Gdańsku

Ryc. 1. Płyta nagrobkowa, 1846-1945 r.

Płyta nagrobkowa z napisem w języku francuskim rozmieszczonym w rzędach: „Cessez de me pleurer, ô famille chérie, en Dieu je suis heureux et pour vous je le prie, bientôt vous me suivrez dans le ...un du mal leianeur, venez je vous ...tends, partager mon bonheur”, u dołu: „(P)a Roissiens 29 Bruxelles”. Zachowana we fragmentach, klejona. Ubytki przy krawędzi i we wnętrzu.

Surowiec: piaskowiec, krawędzie fazowane z niewielkim otworem w górnej partii do mocowania.

Wymiary: średnica 195mm, grubość 6mm

MAG/PZG/255/111/04/1; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze przy ul. Strzeleckiej 42 w Gdańsku

Bibliografia: P. Matuszewski, Wyniki badań sondażowych na cmentarzysku z XIX-XX wieku przy ul. Strzeleckiej w Gdańsku (etap I- sezon 2004), [w:] XV Sesja Pomorzoznawcza, Elbląg 2005, red. G. Nawrońska, s. 507-508, Ryc. 12

Ryc. 2. Pseudouchwyt trumienny, XVIII/XIX w.

Pseudouchwyt trumienny w kształcie girlandy, odlany z brązu, centralnie zdobiony plastycznym motywem wici kwiatowej. Na całej powierzchni ślady srebrzenia.

Surowiec: brąz posrebrzany

Wymiary: wysokość 153 mm, szer. 263 mm

MAG/PZG/255/021/04/174; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze w kościele św. Jana w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

E.T.

Okucie trumienne, ażurowe, wycięte z blachy żelaznej, zbudowane z motywów skręcanych, podłużnych liści wykonanych techniką repusowania, pośrodku odcisnięty motyw niewielkiej główki, wzdłuż krawędzi przebite otworki na gwoździe mocujące.

Surowiec: żelazo cynowane

Wymiary: długość. 36 cm, szerokość 14 cm

MAG/PZG/255/070/02/16; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze w kościele św. Trójcy w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

E.T.

Ryc. 3. Okucie trumienne, XVIII w.

Ryc. 4. Noga trumienna, 1870-1914 r.

Noga trumienna w kształcie lwiej łapy odlana z żeliwa, górna płaszczyzna w formie czworokątnej podstawki zdobionej na przedzie plastycznym motywem ślimacznic i palmet.

Surowiec: żeliwo

Wymiary: wysokość 10 cm, szerokość 15,6 cm

MAG/PZG/255/111/04/1659; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze przy ul. Strzeleckiej 42 w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

E.T.

Szyld trumienny, wytłoczony w mosiężnej, posrebrzanej blasze, krawędź nieregularna, uformowana techniką repusowania w roślinno-wolutowe wzory, pośrodku lekko wypukła płaszczyzna z wygrawerowaną inskrypcją:

*„Johann Heinrich Cnefelius
gebohren Anno 1716 20 Julii
gestorben Anno 1761 27 May
Mein Jesus Lebt was soll ich sterben
Hier steht mein Haupt und triumphiert.
So muß ich ja das Leben erben,
Weil Noth und Tod die Macht verliert.
Weg Traürigkeit vergnüging hier
Mein Jesus lebt das Grab ist leer”*

(pierwsza zwrotka hymnu luterńskiego autorstwa Benjamina Schmolcka zmarłego w 1737 r.).

Szyld pierwotnie mocowany do wieka trumny za pomocą siedmiu gwoździ żelaznych.

Surowiec: mosiądz srebrzony

Wymiary: długość 38 cm, szerokość 25 cm
MAG/PZG/255/070/02/7; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze w kościele św. Trójcy w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

T.M., E.T.

Ryc. 5. Szyld trumienny, 1761 r.

Ryc. 6. Okulary, XVIII-XIX w.

Okulary z oprawkami wygiętymi z profilowanej taśmy mosiężnej, zachowane pojedyncze szkło optyczne.

Surowiec: taśma mosiężna, szkło optyczne

Wymiary: wysokość 39 mm, szerokość 89 mm

MAG/PZG/255/043/01/156; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze w Kaplicy Królewskiej w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

E.T.

Ryc. 7. Naparstek, XVIII-XIX w.

Naparstek wykuty z blachy mosiężnej, wierzchołek i boki do 2/3 wysokości pokryte gęsto wgłębieniami tworzącymi fakturę plastra miodu.

Surowiec: mosiądz

Wymiary: wysokość 23 mm, średnica podstawy 16 mm

MAG/PZG/255/021/07/174; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze w kościele św. Jana w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

E.T.

Ryc. 8. Naparstek, XVII-XVIII w.

Naparstek otwarty, wykuty z blachy mosiężnej, na bokach rozmieszczone w regularnych odległościach koliste wgłębienia.

Surowiec: mosiądz

Wymiary: średnica 19 mm, wysokość 13 mm

MAG/PZG/255/070/02/6; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze w kościele św. Trójcy w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

E.T.

Ryc. 9. Okucie narożnika okładki modlitewnika, XVI-XVII w.

Okucie narożnika okładki modlitewnika. Profilowana, trójkątna rama wygięta z pasków blachy, na przedzie przylutowany ażurowy motyw zdobniczy przedstawiający uskrzydłone putto.

Surowiec: brąz

Wymiary: wysokość 64 mm, szerokość 95 mm

MAG/PZG/255/037/01/7; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze w Kaplicy św. Ducha w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

E.T.

Ryc. 10. Tłok pieczętny, XVII-XVIII w.

Tłok pieczętny z ośmiokątną tarczą, na tarczy wygrawerowany pośrodku motyw drzewa z rozłożystą koroną i krótkim pniem zakończonym wiązką korzeni, po bokach pnia inicjały P RB, całość w otoku sznurowym. Uchwyt tłoka podłużny, zakończony pierścieniową zawieszka.

Surowiec: mosiądz

Wymiary: długość 29 mm, długość tarczy 13 mm, szerokość 11 mm

MAG/PZG/255/05/08/25; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze na Placu Dominikańskim w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

E.T.

Ryc. 11. Okucie narożnika okładki modlitewnika, XVII-XVIII w.

Okucie narożnika okładki modlitewnika, czworokątne, wycięte z blachy mosiężnej, krawędzie dwóch krótszych boków zagięte pod kątem prostym, z nawierconymi otworami na nity mocujące, wierzch zdobiony pojedynczym wytłoczonym guzem, dwoma wycięciami w kształcie serc i rytym ornamentem florystyczno-geometrycznym.

Surowiec: mosiądz

Wymiary: długość 32 mm, szerokość 27 mm, grubość 4 mm

MAG/PZG/255/05/07/84; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze na Placu Dominikańskim w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

E.T.

Ryc. 12. Grzebień do włosów, XVIII w.

Grzebień kościany, dwustronny, jednoczęściowy, łukowato wyprofilowany.

Surowiec: róg

Wymiary: szerokość 87 mm

MAG/PZG/255/021/07/162; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze w kościele św. Jana w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowany

E.T.

Ryc. 13. *Grzebień do spinania włosów, 1846-1946 r.*

Grzebień do upinania włosów, łukowato wyprofilowany, z długimi zębami.

Surowiec: szylkret

Wymiary: wysokość 76 mm, szerokość 79 mm

MAG/PZG/255/111/04/489; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze przy ul. Strzeleckiej 42 w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

E.T.

Ryc. 14. Medalik, XVIII w.

Medalik owalny z blachy mosiężnej, obwiedziony okrągłą w przekroju ramką miedzianą, wyobrażenia namalowane farbami olejnymi, awers: św. Tomasz Apostoł ukazany w półpostaci, na wprost, twarz pociągła o małych oczach skierowanych w lewo, nos i usta lekko zarysowane, głowa obwiedziona kolistą aureolą, na luźną, spodnią szatę narzucony płaszcz okrywający ramiona, w ugiętej prawej ręce trzyma kątownicę, lewą ręką przyciska do piersi księgę (księga przypomina, że był Apostołem), rewers: w dziesięciokątnej ramie o lekko wklęsłych bokach, rytej chwiejakiem, słabo czytelna postać, prawdopodobnie Madonna z Dzieciątkiem, ukazana w popiersiu, na wprost, z Dzieciątkiem po lewej stronie, w górnej partii ramki ubytek.

Surowiec: mosiądz, brąz

Wymiary: wysokość 46 mm, szerokość 40 mm

MAG/PZG/255/05/07/107; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze na Placu Dominikańskim w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

E.T.

Medalik owalny, sztywne uszko prostopadłe do płaszczyzny przedstawień, obwiedziony plastyczną listwą, pierwsza strona: przedstawienie frontalne Matki Boskiej z Dzieciątkiem na kolanach, głowa Matki okryta miforium, okolona promienistym nimbem, Dzieciątko ubrane w luźne szaty, spogląda na Matkę, poniżej po stronie Dzieciątka, ukazany w półpostaci, na wprost, święty Franciszek Ksawery, ubrany w płaszcz z wysokim kołnierzem, ręce splecione na piersi, głowę otacza kolista aureola, po stronie Matki ukazany w analogicznej pozie i stroju św. Ignacy Loyola, druga strona: ukazana w półpostaci, z półprofilu Maria składająca w ramiona Stanisława Kostki Dzieciątko Jezus. Napisy: pierwsza strona: u dołu, pod postaciami świętych SI (Sanctus Ignatius), SF (Sanctus Francesco), druga strona: w otoku u góry: B. STANISL KOSTKA: SI.

Surowiec: brąz

Wymiary: wysokość z uszkiem 41 mm, bez uszka 33 mm, szerokość 28 mm

MAG/PZG/255/05/07/110; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze na Placu Dominikańskim w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

E.T.

Ryc. 15. Medalik, 1606-1726 r.

Medalik odlany z mosiądzu, owalny, ze sztywnym uszkiem osadzonym prostopadle do płaszczyzny przedstawień, obwiedziony plastyczną listwą, dwustronny, relief plastyczny, awers: głowa św. Anastazego (umarł śmiercią męczeńską przez ścięcie głowy), okryta czepcem, otoczona kolistą aureolą, widoczne szczegóły anatomiczne twarzy, rewers: majuskułowa inskrypcja pisana rzędami: IMAGO S ANAST MON ET MART CVIVS ASPEG EVGARI DEMON MORBOSQ REPELLI ACTA (.) CONCI INIC TESTANT ROME.

Surowiec: mosiądz

Wymiary: wysokość z uszkiem 25 mm, szerokość 16 mm

MAG/PZG/255/05/05/2019; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze na Placu Dominikańskim w Gdańsku

Bibliografia: E. Trawicka, Dewocjonalia ze stanowiska 5 w Gdańsku – Hala Targowa, [w:] Archeologia Gdańska, red. H. Paner, Gdańsk 2007, t. III, s. 57-66

E.T.

Ryc. 16. Medalik, XVII-XVIII w.

Medalik odlany z mosiądzu, w kształcie ośmiokąta, dwustronny, obwiedziony plastyczną listwą, sztywne uszko ustawione prostopadłe do płaszczyzny przedstawień, relief plastyczny, awers: Pieta – przedstawienie frontalne Matki Boskiej w pozie siedzącej z ciałem Chrystusa na kolanach. Głowę Marii nakrywa wysoka korona, spod której spływa miękko welon, wokół głowy kolistą aureolą. Postać Chrystusa ubrana jedynie w przepaskę biodrową, podtrzymywana prawą ręką Marii, głowa okryta wysoką koroną; rewers: popiersie świętego ukazane z lewego półprofilu, w płaskiej aureoli, z palmą w ręku, ubiór świecki z bufiastymi rękawami i kryzą pod szyją, napisy: awers: w otoku SMARIA IARO(.)AVIENSIS ROMA; rewers: napis po obu stronach postaci niemal nieczytelny poza trzema literami S. (...)AN (...). Medalik wybit w Rzymie z okazji koronacji figury Matki Bożej Jarosławskiej koronami papieskimi Klemensa XII w dniu 8.09.1755 r.

Surowiec: mosiądz

Wymiary: wysokość z uszkiem 46 mm, szerokość 30 mm

MAG/PZG/255/05/05/2018; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze na Placu Dominikańskim w Gdańsku

Bibliografia: E. Trawicka, Dewocjonalia ze stanowiska 5 w Gdańsku – Hala Targowa, [w:] Archeologia Gdańska, red. H. Paner, Gdańsk 2007, t. III, s. 57-66

E.T.

Ryc. 17. Medalik, 1755 r.

Krzyżyk — karawaka, uszko usytuowane równoległe do płaszczyzny przedstawień, płaski, dwustronny, o podwójnych poprzecznych ramionach (ramię górne krótsze od dolnego), ramiona i pionowa belka krzyża mają charakterystyczne zakończenia w formie stylizowanego kwiatka kąkol, ażurowy (na ramionach otwory w kształcie koła, prostokąta i czteroliścia), brak przedstawień.

Surowiec: mosiądz

Wymiary: wysokość 64 mm, szerokość 34 mm
MAG/PZG/255/05/08/28; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze na Placu Dominikańskim w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

E.T.

Ryc. 18. Krzyżyk — karawaka, XVII-XVIII w.

Krzyż drewniany, na przedzie przymocowana figura Chrystusa odlana z mosiądzu, szczegóły anatomiczne twarzy ukazane realistycznie, głowa w cierniowej koronie przechylona lekko w prawo, obwiedziona promienistym nimbem, mocno zaznaczone żebra i zapadnięty brzuch, nogi ułożone równolegle, zgięte w kolanach, na prawym boku związane wąskie perzonium, nad głową prostokątna tabliczka z inskrypcją (INRI), pod stopami czworokątna podstawka.

Surowiec: mosiądz, drewno

Wymiary: wysokość 84 mm, szerokość 43 mm
MAG/PZG/255/111/04/347; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze przy ul. Strzeleckiej 42 w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

E.T.

Ryc. 19. Krzyż, 1846-1946 r.

Medalik odlany z mosiądzu, w kształcie okręgu, dwustronny, obwieszony plastyczną listwą, sztywne uszko ustawione prostopadle do płaszczyzny przedstawień, relief plastyczny, awers: przedstawienie Matki Boskiej z Dzieciątkiem, rewers: przedstawienie widoku Bazyliki Matki Bożej z Loreto (Włochy), napisy: awers: w otoku S.MARIA.LAVRET., rewers: DOMVS.B.M.V.LAVRET.

Surowiec: mosiądz

Wymiary: wysokość z uszkiem 43 mm, średnica 35 mm

MAG/PZG/255/05/07/108; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze na Placu Dominikańskim w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

E.T.

Ryc. 20. Medalik, XVIII w.

Ryc. 21. Rękawiczka liturgiczna, XVII - XVIII w.

Rękawiczka liturgiczna, dziana, prawa, pięciopalczysta, z wydłużonym mankietem, na wierzchniej, reprezentacyjnej części wyhaftowany monogram IHS, krzyż oraz trzy strzały, w promienistym otoku.

Surowiec: jedwab

Wymiary: długość 29 cm, szerokość 13 cm

MAG/PZG/255/043/01/186; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze w Kaplicy Królewskiej w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

J.D.

Ryc. 22. Mankiet, 2 poł. XVII w.

Jedwabny, atlasowy mankiet z jedwabną, zielonkawą podszewką w splocie płóciennym 1/1, zdobiony wzorem roślinnym uzyskanym techniką lansowania, dodatkowo ozdobiony naszytymi trzema wstążkami w geometryczne motywy. Jedna z nich naszyta pionowo w miejscu szwu mankietu. Na wewnętrznej stronie mankietu występują zaplamienia charakterystyczne dla obecności metalu, prawdopodobnie szpilek. Metalowe ślady mocowania mankietu do rękawa, wskazują na intencjonalny, charakterystyczny dla odzieży grobowej zabieg.

Surowiec: jedwab

Wymiary: długość 7,8 cm, szerokość 11,9 cm

MAG/PZG/255/021/09/465; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze w kościele św. Jana w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

J.D.

Szkaplerzyk jedwabny uszyty z dwóch kawałków tkaniny w splocie rypsu. Posiada trzy kompozycje ornamentu geometrycznego uzyskanego techniką broszowania metalową nicią. Zarówno przód jak i tył szkaplerzyka posiadają ozdobne trójkątne wykończenie, których brzegi wykonano z użyciem metalowych nici i metalowej wstążki. W system nici wprowadzono cienkie metalowe wstążki. Rogi zakończone są ozdobnymi, jedwabnymi frędzlami. Do szkaplerzyka doszyta jest jedwabna tasiemka, posiadająca dwa rzędy nici metalowych przy brzegach.

Surowiec: jedwab

Wymiary: długość 6 cm, szerokość 4,5 cm

MAG/PZG/255/021/09/470; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze w kościele św. Jana w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

J.D.

*Ryc. 23. Szkaplerzyk, 2 poł. XVII w.,
(po 1664 roku).*

Woreczek z zachowaną tasiemką zdobioną metalowymi nićmi, utkany spotem rypsowym, zdobiony ornamentem roślinnym, uzyskany poprzez zastosowanie techniki lansowania.

Surowiec: jedwab

Wymiary: długość 8,5 cm, szerokość 8 cm
MAG/PZG/255/021/09/464; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze w kościele św. Jana w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowane

J.D.

*Ryc. 24. Woreczek, 2 poł. XVII w.
(po 1664 roku).*

Ryc. 25. Czepek, 2 połowa XVIII w.

Czepek uszyty z czterech klinów i podkowiastego dna, brak podszewki. Krawędzie wykończone lamówką. Uszyty specjalnie na uroczystość pogrzebową, brak zdobień. Po rekonstrukcji.

Surowiec: gładki ryps jedwabny w kolorze jasnobrązowym

Wymiary: obwód wokół twarzy 40 cm

MAG/PZG/255/021/07/638a; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze w kościele św. Jana w Gdańsku

Bibliografia: A. Drążkowska, Dziecięca odzież z XVII i XVIII wieku wydobyta z grobów zlokalizowanych wewnątrz kościołów, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 2006, nr 54, z. 2, s. 212–220; A. Drążkowska, Dziecięcy jedwabny czepek z XVIII wieku wydobyty w Gdańskim kościele św. Jana, [w:] *Archeologia Gdańska*, red. H. Paner, Gdańsk 2007, t. III, s. 129–134; A. Drążkowska, *Odzież dziecięca w Polsce w XVII i XVIII wieku*, Toruń 2007, s. 222; A. Drążkowska, *Odzież grobowa w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Toruń 2008, s. 190.

A.D.

Guzik z płaską, okrągłą główką, na spodzie przylutowana czworokątna płytką z kolistym otworkiem pełniąca rolę uszka.

Surowiec: mosiądz

Wymiary: średnica główki 28 mm, wysokość 10 mm

MAG/PZG/255/05/08/27; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze na Placu Dominikańskim

Bibliografia: niepublikowane

E.T.

Ryc. 26. Guzik, XVII-XVIII w.

Ryc. 27. Guzik, XVII-XVIII w.

Okrągła główka dużego guzika, obwiedziona odciskanyornamentem podwójnych listków, pośrodku odcisnięty motyw wazonu z kwiatami, po bokach ozdobnie skrócone liście.

Surowiec: mosiądz

Wymiary: średnica główki 31 mm, wysokość 5 mm

MAG/PZG/255/021/07/184; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze w kościele św. Jana w Gdańsku

Bibliografia: niepublikowany

E.T.

*Ryc. 28. Metalowy wianek – korona,
2 połowa XVIII w.*

Wianek wykonany ze splecionych z sobą drucików i blaszek o różnej szerokości, długości i kształcie. Tworzą one gęstą, skomplikowaną „sieć”. Wianek dodatkowo ozdobiony małymi kwiatkami z płócienną tkaniną i cienkimi przetykanymi srebrną nitką, związanymi w kokardki, wstążeczkami. Stanowił on wyposażenie grobu dziecięcego. Włożono go do trumny i ułożono na ciele dziecka.

Surowiec: druciki i blaszki złote, kwiatki i wstążki tekstylne

Wymiary: średnica 11 cm

MAG/PZG/255/021/07/637; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze w kościele św. Jana w Gdańsku

Bibliografia: A. Drążkowska, Kwiaty i wianki elementem wyposażenia grobowego osiemnastowiecznych pochówków na podstawie znalezisk z kościoła św. Jana i z kościoła św. Trójcy w Gdańsku, [w:] XV Sesja Pomoroznawcza, red. G. Nawrońska, Elbląg 2007, s. 491-496; A. Drążkowska, Wyposażenie XVII- i XVIII-wiecznych grobów dziecięcych zlokalizowanych w kościołach, [w:] Nekropolie. Kirkuty. Cmentarze, red. A. Łazanowski, Szczecin 2005, s. 30.

A.D.

Ryc. 29. Wianek, XVIII w.

Wianek wykonany z wygiętych w okrąg drutów, do których sznurkiem lub cienkim drucikiem przymocowano na przemian miedziane sprężynki formowane w małe gałązki oraz duże, druciane i tekstylne kwiatki. Druciki na końcach skręcone w sprężynki zebrano w małe skupiska. Miały one prawdopodobnie naśladować kwiatki o małych kwiatostanach lub rośliny zamknięte jeszcze w pąkach. Dwa kwiaty uformowane z drutów i blaszek mają po cztery sercowato zakończone płatki. Kwiaty tekstylne wykonano z jedwabnego atlasu, który prawdopodobnie poфарbowano na niebieski kolor. Płatki atlasowych kwiatków są bardzo postrzępione i swoim kształtem przypominają mogą kwiatostan cykorii podróżnika.

Surowiec: metalowe druciki i sprężynki, jedwabny atlas

Wymiary: średnica około 10 cm

MAG/PZG/255/070/02/5; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze w kościele św. Trójcy w Gdańsku

Bibliografia: A. Drązkowska, Kwiaty i wianki elementem wyposażenia grobowego osiemnastowiecznych pochówków na podstawie znalezisk z kościoła św. Jana i z kościoła św. Trójcy w Gdańsku, [w:] XV Sesja Pomorzoznawcza, red. G. Nawrońska, Elbląg 2007, s. 491-496; A. Drązkowska, Wyposażenie XVII- i XVIII-wiecznych grobów dziecięcych zlokalizowanych w kościołach, [w:] Nekropolie. Kirkuty. Cmentarze, red. A. Łazanowski, Szczecin 2005, s. 30. A.D.

Ryc. 30. *Stroik (fragment), 2 poł. XVIII w.*

Kwiaty papierowe: forma i sposób wymodelowania płatków przypominają lilię, prawdopodobnie lilię białą (*Lilium candidum*) i dziką różę (*Rosa canina*). Ze środka jednego z kwiatków odchodzą druciki, na które nanizano małe żółte koraliki. Mają one naśladować liczne pręciki. Podstawę konstrukcyjną stanowi sztywny papier, z którego wycięto płatki. Pokryto go cieniutkim, jedwabnym atłasem. Tkaninę prawdopodobnie przyklejono do papieru i dodatkowo przymocowano ją rozmieszczonymi bardzo gęsto, biegnącymi poprzecznie, cienkimi drucikami w złotym kolorze. Tworzyły one na powierzchni płatków misterną pajęczynkę. Dodatkowo każdy płatek otoczony był grubszy powyginałym drucikiem w formie bardzo długiego „zygzaka”. Oprócz tego, że drut ten pełnił funkcję dekoracyjną, to przede wszystkim miał on ważne znaczenie konstrukcyjne: to do niego właśnie przyłączone były cieniutkie druciki obejmujące płatki.

Kwiaty tekstylne: swoim kształtem przypominają kwiatostany rośliny o nazwie cykoria podróznika. Forma płatków przypomina również nieco polne chabry i goździki. Wykonano je z wąskiego paska jedwabnego atłasu, którego jedną, dłuższą krawędź pocięto i postrzępiono. Następnie pocięty pasek zwinięto lub złożono, a dolną jego krawędź związano sznureczkiem. Kilka kwiatków ma rozłożone na płasko płatki. Niektóre przyłączone były do wykonanych z cienkich drucików łodyg lub gałązek. Większość metalowych elementów uległa zniszczeniu, o ich obecności świadczą jedynie ślady korozji. W kilku miejscach zachowały się delikatne ślady niebieskiego barwnika. Część kwiatków była przyłączona do ścian trumny od wewnętrznej strony, a pozostałe ułożono na ciele zmarłego dziecka.

Surowiec: tkanina, papier, metalowy drucik, aksamit jedwabny

MAG/PZG/255/021/07/636; zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania ratownicze w kościele św. Jana w Gdańsku

Bibliografia: A. Dążkowska, Kwiaty i wianki elementem wyposażenia grobowego osiemnastowiecznych pochówków na podstawie znalezisk z kościoła św. Jana i z kościoła św. Trójcy w Gdańsku, [w:] XV Sesja Pomorzoznawcza, red. G. Nawrońska, Elbląg 2007, s. 491-496; A. Dążkowska, Wyposażenie XVII- i XVIII-wiecznych grobów dziecięcych zlokalizowanych w kościołach, [w:] Nekropolie. Kirkuty. Cmentarze, red. A. Łazanowski, Szczecin 2005, s. 30;

A.D.

Muzeum Archeologiczne w Gdańsku
ul. Mariacka 25/26, 80-958 Gdańsk
tel. +48 58 322 21 00, e-mail: mag@archeologia.pl

Muzeum Archeologiczne w Gdańsku
ul. Mariacka 25/26, 80-958 Gdańsk
tel. +48 58 322 21 00, e-mail: mag@archeologia.pl